

О.В. Лапін

К.е.н., доц.

Одеський національний політехнічний університет

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ СУСПІЛЬСТВА

Подальша еволюція світової економіки тісно пов'язана з широким використанням інтелектуального ресурсу.

Тенденції створення цінностей свідчать, що найбільш динамічними галузями економіки є ті, які пов'язані з інтенсивною діяльністю в сфері знань та інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал може бути визначений як «раніше накопичені знання й уміння». Разом з тим, у цей час, у зв'язку з поширенням інтелектуальної праці, формуванням інформаційних технологій, мова вже може йти про поділ інтелектуального капіталу на дві складові частини. Одна з них - людина, його знання, рівень освіти й професіоналізм створюють якісно нову категорію капіталу - «людський капітал». Друга складова - інтелектуальний продукт. Обидві складові - фактори, що визначають створення багатства сучасного суспільства й займають все більше місце на сучасному ринку. Таким чином, інтелектуальний капітал може бути визначений як симбіоз людського капіталу й результатів у вигляді інтелектуального продукту.

Людський капітал визначається як “сутність знань, практичних навичок і творчих здібностей службовців компанії”, прикладена до виконання нових та поточних завдань. Інші його складові – моральні цінності компанії, культура праці, і загальний підхід до діла.

У формуванні інтелектуальних ресурсів суспільства ведуча роль належить науці та навчанню. Головне завдання цих двох галузей народного господарства полягає у виробництві, накопиченні, збереженні знань, тобто у формуванні освітнього потенціалу суспільства, та насамперед людського потенціалу.

Уряди багатьох країн все більшою мірою оцінюють вищу освіту як чинник, що грає важливу роль у досягненні як економічних, так і політичних цілей.

Ефективність навчання значною мірою залежить від того, в якій мірі воно спирається на наукові дослідження та адаптується до змінюваних потреб суспільства.

Виходячи із ролі навчання в житті суспільства традиційно виділяють такі його функції:

- культурно-історична;
- соціальна;
- соціально-економічна.

Зміст цих функцій полягає у стабілізації та контролю за основними параметрами культурної і соціальної середовища через цілеспрямоване формування знань і навичок.

Завдяки системі освіти виконується передача і накопичення знань, змержується національна культура, забезпечується підготовка людини до активного включення у виробничі і соціальні зв'язки.

При більш вузькому підході до визначення ролі освіти у формуванні інтелектуальних ресурсів відмічають репродуктивну і розвиваючу функції.

У постіндустріальному суспільстві функції освіти дещо якісно інші. Для індустріального суспільства характерна репродуктивна форма освіти, яка забезпечує репродукцію інтелектуальних ресурсів на рівні стандартів, що встановлюються державою. Для постіндустріального суспільства властиве у більшому ступені креативна форма освіти, спрямована на розвиток творчих здібностей людини.

Такий підхід, хоча й носить дещо спрощений характер, в цілому відповідає дійсності. Між тим, система освіти, як окрема організаційна структура, на усіх ступенях її розвитку виконує усі функції (репродуктивну, соціальну, ідеологічну), хоча і різних співвідношеннях і якості.

Якщо створення інтелектуального капіталу компанії розглядати як процес, то в ньому повинні бути вхід і вихід. А вони не завжди адекватні очікуванням ринку: навчальні заклади здебільшого працюють без обліку запитів роботодавців і потреб бізнесу. Сьогодні немає держзамовлення на фахівців і контролю кількості випускників і якості їхньої підготовки.

Якщо розглядати інтелектуальний капітал з погляду керівника, то важливий момент у створенні будь-якої організації - це правильно підібрані й навчені фахівці.

Це персонал, підібраний з обліком ключових компетенцій і особливостей корпоративної культури. Споконвічно так звані видатки на навчання персоналу ставиться до поняття інвестицій. Саме інвестицій. Це важливий психологічний момент, що, можливо, і є переломним: від інвестицій ми чекаємо віддачі, видатки ж можна списати.

Освіта — це капітальні вкладення, щоб чекати прибутку від цих вкладень, необхідно грамотно вибудувати системи навчання й мотивації, обов'язково співвіднести їх зі стратегією компанії.

Капіталізація інтелекту неможлива без єдності в компанії. Співробітник з установкою

на одержання максимуму знань і вмінь, на самореалізацію, на ріст добробуту родини - потужна рушійна сила, спрямована на присвоєння й збільшення інтелектуального капіталу не тільки для себе, але й для загального ресурсу. Якщо ж установки людини й компанії розходяться, то людина буде загублена, незважаючи на всі вкладення в нього. Поки, на жаль, часто виходить так, що особистість сама для себе вибирає один вектор розвитку, у вузі одержує інший, на роботі - третій. Це проблема, і вирішити її можна тільки загальною взаємодією держави й бізнесу в роботі з людським ресурсом.

Важливе значення у підвищенні інтелектуального ресурсу особистості має мотивація інтелектуальної праці. Здібності до творчої праці у особистостей різні. Деякі люди народжуються із певними здібностями до творчої праці. Частка людей, що наділені виключними творчими здібностями складає тільки один відсоток; шістьдесят відсотків володіють помірними здібностями.

Мотивація творчої діяльності залежить від різних факторів. Серед них матеріальна зацікавленість. Для того, щоб матеріальна зацікавленість була мотивацією до активної творчої праці, розмір винагороди повинен співвідноситися з її результативністю.

Проблема стимулів і мотивації людей інтелектуальної праці залишається актуальною. Існує диспропорція у рівнях оплати працівників інтелектуальної сфери порівняно із сферами фінансової діяльності, державного управління, працівників приватних та колективних підприємств. Наслідком таких диспропорцій є скорочення чисельності зайнятих у сфері науки, освіти, погіршення вікової структури кадрів науково-технічного потенціалу. Загострюються проблеми залучення молоді до роботи у відповідних сферах; не вдається подолати тенденції щодо виїзду молодих науковців на тимчасову або постійну роботу за кордон. За даними Держкомстату в Україні чисельність виконавців наукових і науково-дослідних робіт у розрахунку на 1000 осіб приблизно вдвічі нижче, ніж в Німеччині, в 2,8-2,9 раз – Російській Федерації. [1]

Для творчих працівників грошова мотивація відіграє важливу роль, але в окремих випадках важливими стають мотиватори самовираження як засіб задоволення потреби більш високого порядку. Це може бути, наприклад, престиж, задоволеність роботою, кар'єра, можливість самовираження як особистості. Тому важлива розробка системи мотивації, придатної до психології індивіда.

В практиці сучасних компаній здійснюється двоментний підхід щодо стимулювання творчої праці:

- прагнення максимально активізувати творчу особистість;

- спрямувати активність на досягнення певного комерційного результату.

З цією метою не тільки використовується велика кількість заохочень, але й придання мотивації постійного характеру.

Велике значення у мотивації творчої праці відіграє завдання створення «навколишнього середовища», певних умов праці, що стимулюють творчу діяльність.

Основними факторами, під впливом яких складається потреба підприємства у розвитку свого персоналу є такі:

- динаміка зовнішньої середовища;
- розвиток техніки і технологій;
- зміна стратегії розвитку підприємства;
- нової організаційної структури;
- освоєння нових видів діяльності.

Найважливішим засобом професійного розвитку ІК є професійне навчання, тобто процес безперервної передачі нових професійних навичок або знань робітникам підприємства.

На сучасних підприємствах професійне навчання виконується на основі декількох етапів:

- визначення потреби;
- формування складу;
- визначення змісту та критеріїв оцінки підготовки;
- вибір методу навчання;
- організація навчання;
- оцінка ефективності.

Початковим головним фактором та кінцевим результатом процесу підготовки є визначення «кого навчати, та чому навчати».

Політика в області професійного навчання передбачає:

- задоволення потреб громадян у професійному навчанні шляхом надання їм широкого спектра послуг у виборі професії, спеціальності й можливості участі в ефективних програмах навчання;

- формування соціального замовлення на професійне навчання громадян і незайнятого населення;

- пріоритетний підхід до організації професійного навчання громадян, що особливо бідують у соціальному захисті;

- сприяння трудової активності населення, розвиток підприємництва й інших форм самозайнятості населення;

- надання послуг роботодавцям і громадянам в області випереджального професійного навчання.

Таким чином, для початку реалізації повномасштабної програми підготовки інтелектуального капіталу в Україні представляється доцільним провести наступну роботу:

Розробити стандарт кваліфікаційної компетенції підприємця, функціональних менеджерів: фінансового директора, директори по маркетингу, директори по керуванню персоналом.

З урахуванням стандарту кваліфікаційних компетенцій, розробити освітній стандарт для провідних спеціалістів.

Розглянемо основні чинники формування та розвитку інтелектуального капіталу в Україні.

Зокрема, демографічна ситуація в країні істотно впливає на перебіг зазначених процесів. На жаль, у нашій країні демографічні чинники здійснюють переважно дестимулюючий вплив на інтелектуальний капітал, оскільки за роки незалежності по всій території України поширилися процеси депопуляції населення, зменшення народжуваності й зростання смертності, у тому числі й серед населення працездатного віку, що призводить до звуженого відтворення населення, деформує його структуру, збільшує демографічне навантаження на працюючих. Динаміка показника рівня захворюваності населення в Україні свідчить про його поступове, хоча й недостатнє, зменшення.

За роки незалежності неоціненних втрат завдала інтелектуальному та науково-технічному потенціалу України міграція населення, у тому числі висококваліфікованих кадрів. Незважаючи на продовження відпливу наукових кадрів за кордон, останніми роками уповільнилися темпи скорочення загальної чисельності працюючих у сфері науки вдвічі, а наукових фахівців — утричі. Замаскованою формою еміграції є наймання українських науковців і фахівців іноземними компаніями, що працюють в Україні.

Серед соціально-економічних чинників формування та розвитку інтелектуального капіталу найвагомішого значення набувають у контексті формування економіки знань тенденції розвитку сфери освіти, культури та науки. Нинішня ситуація у сфері освіти та культури в Україні є наслідком ставлення до них у тоталітарному суспільстві (як до засобів соціальної боротьби, які використовувались при жорсткій селекції інтелігенції, масових

репресіях) та негативних тенденцій трансформаційного періоду (залишковий принцип державного фінансування, комерціалізація). Тенденції розвитку освітньої сфери в нашій країні у 1991-2007 роках можна схарактеризувати як переважно негативні: скорочення порівняно з докризовими роками частки охоплення дітей дошкільними закладами освіти (49% до загальної кількості дітей відповідного віку, тоді як у 1990 р. цей показник становив 57%) [2]; зниження доступності якісної середньої та вищої освіти для населення сільської місцевості; зниження інтересу до природничих та математичних наук, хоча саме вони визначають конкурентні переваги в інтелектуальній інноваційній діяльності; грубі диспропорції в підготовці кадрів; значне відставання за рівнем комп'ютеризації освіти; погіршення якості вищої освіти та її відставання від країн — технологічних лідерів через слабкий зв'язок із проблемами економіки.

Однак нині спостерігаються й позитивні тенденції у сфері освіти та науки, такі як технологічна доступність освіти; поширення мережі недержавних навчальних закладів; модернізація сфери освіти, у тому числі у зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу.

Серед організаційних чинників формування та використання інтелектуального капіталу найбільшого значення набуває організація та забезпечення розвитку спеціалізованих зон високих технологій, які охоплюють науково-дослідні центри, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори тощо, спрямовані на допомогу в піднесенні національної економіки на вищій щабель інноваційного розвитку на ґрунті створення та використання високих технологій. Сутнісна характеристика технопарків та технополісів категоріально формулюється як певна частина території країни зі спеціальним режимом економічної діяльності, де суб'єктам господарювання забезпечуються пільгові умови створення науково-технологічних розробок та втілення їх у практичних підприємницьких результатах інноваційного характеру.

Техніко-технологічні чинники формування та розвитку інтелектуального капіталу охоплюють здатність створювати унікальні новітні вироби, нову техніку та технології. Варто зазначити, що в Україні в цілому співвідношення між технологічними та іншими напрямками науково-технічних розробок стабільно свідчить не на користь створення нової техніки та технології. Правові чинники формування та розвитку інтелектуального капіталу характеризують законодавство України з питань правового забезпечення: інтелектуальної економіки. Зокрема, сферу навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян регулюють закони, розроблені за рівнями освіти. Науково-технічну

сферу діяльності регулюють такі основні закони: «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Ряд законів регулюють поряд з етапами формування та розвитку інтелектуального капіталу й інші стадії процесу його відтворення, наприклад закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про інформацію», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної, діяльності технологічних парків» та ін. Водночас найголовнішою проблемою у правовому забезпеченні процесу відтворення ІК часто є ненадійність законодавчих актів та лише формальне проголошення орієнтації України на інноваційну модель розвитку.

Ефективність навчання значною мірою залежить від того, в якій мірі воно спирається на наукові дослідження та адаптується до змінюваних потреб суспільства.

Список використаних джерел

1. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. - К: Парламентське вид-во, 2008. - 448 с.
2. Державна служба статистики України. [Електроний ресурс] — Режим доступу:

<http://www.ukrstat.gov.ua>